

- 26 Мнение Таврического губернатора о борьбе с штундизмом // Екатеринославские епархиальные ведомости № 7 за 1901 г. Официальный отдел. – Екатеринослав: Печ. в типогр. С. Е. Зайденера, 1902. – С. 56.
- 27 Протокол Скотовато-Галицынского миссионерского комитета Бахмутского уезда 1895 г. // Отчет Бахмутской уездной земской управы земскому собранию Очередной сессии 1896 г. – Бахмут: Типо-Литография М. М. Крамарева 873-а, 1897. – С. 24–25.

Summary

Olga Saraeva

Religious and educational activity of zemstvos in South Ukraine in the late 19th - early 20th century: analysis of materials of office and periodicals

The article is devoted to the definition of informative possibilities in office work documentation and materials of periodicals that highlight the influence of activity of the zemsky organs of self-government on a civilized cultural and religious and life of South Ukraine in the late 19th – and early 20th century. The basic types of office work sources typical for this period are considered. The basic questions of religious life of that region are presented on the pages of regional press.

Keywords: office materials, materials periodicals, Orthodoxy sthudzizm, religious confession, baptism

Наталія Буланова

Осередки римо-католицизму на півдні України в другій половині XIX–початку XX ст.: історико-статистичний аналіз

На основі раніше не оприлюднених джерел зроблено історико-статистичний аналіз кількості римо-католицьких громад в Південній Україні, виявлені основні фактори їх зростання у містах та сільській місцевості, описані ареали поширення конфесії у регіоні.

Ключові слова: Південна Україна, римо-католики, місто, сільська місцевість, заселення, індустріалізація, статистика

Сучасний розвиток історичної науки відзначається поглибленим інтересом до висвітлення конфесійних процесів, що відбувалися в регіонах у різні історичні періоди. Особливо цікавить дослідників Південь України, де після селянської реформи 1861 р. здійснювалися потужні міграційні процеси, пов'язані з подальшою землеробською колонізацією та індустріалізією регіону, що традиційно сформувався як поліконфесійний. Починаючи з останньої чверті XVIII ст. на південноукраїнських землях стало формуватися

представництво Римо-католицької церкви, яка в подальший період постала як повноцінна конфесія з добре розвиненими церковними структурами. Вивчення їхнього ареалу поширення та кількісного складу вірних дає можливість уявити взаємини з іншими конфесіями, зокрема з Російською православною церквою, яка під впливом історичних обставин опинилася у новій суспільно-релігійній ситуації, що характеризувалася необхідністю ведення антикатолицької пропаганди.

Історія римо-католицизму неодноразово привертала увагу дослідників. У дореволюційній історіографії домінував погляд на римо-католицизм передусім як на конфесію іноземного віровизнання, що традиційно протистояла царському уряду. Відсутність релігійної терпимості й негативне ставлення до католицизму призвело до появи в історіографії низки праць про виключно польський характер цієї церкви, про експансію католицької місії в Російській імперії та інтенсивну пропаганду вчення римо-католиками¹.

Релігієзнавчі студії більшості радянських науковців спиралися на пануючу атеїстичну доктрину, наслідком якої була антицерковна політика держави. Попри певну політизованість, у працях Й. Григулевича, Б. Рамма, М. Шейнмана та інших були ґрунтовно проаналізовані проблеми розвитку католицизму в Російській імперії в цілому й особливості взаємин Папського престолу з царським урядом².

У сучасній вітчизняній історіографії проблема діяльності РКЦ стала відкритою для широкого загалу та набула популярності. Сфера інтересів дослідників полягала у вивченні державної політики Російської імперії стосовно представників іноземних сповідань, в тому числі і римо-католиків, церковно-релігійного розвитку та духовного життя Римо-католицької церкви тощо³. У працях попередніх дослідників А. Ковальчук, К. Лях, С. Оренштейн та інших описана територіальна динаміка Римо-католицької церкви в Україні, а також конфесійна структура німецького населення Півдня України другої пол. XIX – поч. XX ст.⁴. Специфіку релігійного життя південноукраїнських міст у визначений період дослідила В. Константінова⁵, зосередившись на конфесійному складі населення. Огляд літератури засвідчує відсутність узагальнюючих досліджень з історико-статистичної характеристики осередків римо-католицизму в Південній Україні, що гальмує подальші наукові студії. Цим пояснюється обрана тема даного дослідження, мета якого полягає у реконструкції ареалів римо-католицької конфесії на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. шляхом здійснення історико-статистичного аналізу.

Осередки римо-католицизму на Півдні України почали складатися з останньої чверті XVIII ст. внаслідок іноземної колонізації раніше незаселених земель, яка запроваджувалася російською владою як важливий чинник державної

політики. З усіх заснованих на Півдні України колоній переважну більшість складали німецькі, мешканці яких були лютеранами, меннонітами та римо-католиками. Як наслідок, в регіоні з'явилися осередки римо-католиків, в подальшому підпорядковані Тираспольській римо-католицькій дієцезії.

Закономірно, що з початком лібералізації суспільних відносин після скасування кріпосництва у Російській імперії суттєвими змінами була охоплена й конфесійна мапа України – динамічне зростання римо-католицьких громад суттєво посилювало конкурентне поліконфесійне середовище. Соціально-економічне становище, що склалося в Російській імперії внаслідок процесів модернізації другої половини XIX ст., перетворило Південну Україну у регіон активної колонізації, куди переселялися мігранти з усіх губерній Російської імперії, в тому числі і з західних. Разом з тим слід зазначити, що в пореформений період соціальна база римо-католицизму зростала насамперед через ріст чисельності населення у німецьких колоніях в результаті розселення колоністів зі старих поселень. Так, до кінця 1880-х років в Херсонській губернії було 139 німецьких колоній, в Таврійській – 140, в Катеринославській – 134 німецькі колонії⁶.

Міста Південної України з початком процесів модернізації характеризувалися відносно невеликою кількістю або повною відсутністю римо-католиків, за виключенням тих, що являли собою торгово-промислові центри.

Згідно з підрахунками, зробленими на основі даних «Пам'ятної книжки Катеринославської губернії за 1864 р.», римо-католицьке населення міст і сільської місцевості Катеринославщини складало всього 6976 осіб: 0,5 % мешкало у містах, у повітах і Маріупольському окрузі – 0,7 %⁷. Найбільші осередки римо-католицизму на Катеринославщині сформувалися в Олександрівському, Катеринославському, Бахмутському, Новомосковському повітах. У містах було представлено досить скромне число римо-католиків: у Катеринославі – 118 осіб римо-католицького віросповідання, в Бахмуті – 25, Ростові – 89, Маріуполі – 87, Луганському металевому заводі – 10 осіб⁸.

За даними «Статистичних таблиць Російської імперії» за 1858 р., у Таврійській губернії католики становили відповідно 2,42 % і 0,97 %⁹. Переважна кількість римо-католиків у містах в порівнянні з повітами Таврії пояснюється тим, що традиційно високий відсоток католиків був серед мешканців Бердянська (10,32 %) ¹⁰.

Католицькі осередки в Херсонській губернії, за даними на 1861 р., були більше зосереджені в сільській місцевості, налічуючи 2,9% всього населення краю. В містах мешкало 0,9% католиків¹¹. Серед міст Херсонщини найбільше представництво католиків знаходилось у Херсоні, Вознесенську та Єлисаветграді¹².

Своєрідний прорив на соціально-економічному ґрунті внаслідок ліберальних реформ другої половини ХІХ ст. проявив себе в поступовому утвердженні нових, звільнених від позаекономічної форми залежності земельних відносин, а також розвитку підприємництва і торгівлі, розселенні та активній міграції сільського населення в міста. Докорінні зрушення в Південній Україні стали відбуватися з 1870-х роках, коли швидкими темпами розвивалися промислові та промислово-адміністративні центри. Буржуазні реформи, помітні зрушення в індустріалізації економіки, будівництво залізничних шляхів сполучення й інші чинники справили значний вплив на збільшення кількості римо-католицьких осередків, які стали концентруватися в містах та промислових селищах з ризиками міського устрою.

Як свідчать матеріали Першого Всеросійського перепису 1897 р., на Катеринославщині в цей період мешкало 32154 римо-католиків, тобто 1,53% від усього населення губернії¹³. Більший відсоток католиків відносно всього населення краю мешкав у Таврійській губернії – 2,03% (кількісно менше, ніж на Катеринославщині – 29393 осіб, оскільки губернія була менш заселеною). Найбільше представництво католиків у 1897 р. було на Херсонщині – 95227 осіб, що в цілому складало 3,48% всього населення губернії¹⁴.

Тенденція зростання представництва римо-католицької конфесії у містах Південної України зберігається і на кінець досліджуваного періоду. Згідно хі зробленими автором підрахунками на основі даних Тираспольської римо-католицької дієцезії, в Катеринославській губернії в 1913 р. всього мешкало 45934 римо-католиків, з них 32874, або 71% належали до парафій з центрами в містах та поселеннях з ризиками міського устрою¹⁵.

Так, станом на 1913 р. найбільші парафії римо-католиків Катеринославського повіту діяли у Катеринославі (7827 осіб) та Кам'янському (6837 особи)¹⁶. Парафіяльним центром Катеринослава стала римо-католицька церква святого Йосипа, збудована на кошти парафіян в 1877 р. Крім Катеринослава, парафія охоплювала повітові центри Павлоград, Олександрівськ, а також духовно опікувалася католиками, що мешкали вздовж Катерининської залізниці від станції Кривий Ріг до Авдіївки, від станції Долинцеве до Нікополя, від станції Краснопавлівка до Олександрівська.

У Кам'янському римо-католицька парафія була заснована у зв'язку з міграціями римо-католиків до селища, пов'язаними з розпочатим у 1887 р. будівництвом Південно-Російським Дніпровським металургійним товариством Дніпровського заводу. Для потреб парафіян у 1897 р. там було збудовано костел святого Миколая. Крім римо-католиків Кам'янського, парафія духовно опікувала вірних, що мешкали у Верхньодніпровську, на заводі Корбино та станції Запоріжжя. В Єнакієвому та прилеглих до нього заводах і копальнях

налічувалося 1534 осіб римо-католицького віровизнання¹⁷. У зв'язку з індустріалізацією Катеринославщини виник римо-католицький осередок з центром в с. Єнакієве, де разом з мешканцями прилеглих до нього заводів та копалень нараховувалося 1534 осіб¹⁸.

Інші осередки римо-католицизму, що діяли в Катеринославському повіті станом на 1913 р., знаходились в колоніях Ямбург (2765 осіб) та Георгсбург (2000 осіб)¹⁹. Вони охоплювали прилегли колонії. Так, Ямбургу були підпорядковані Катериненгоф, Рибальськ, Біллерфельд, Хортиця; Георгсбургу – м. Оріхів, села Дудникове, Єгорівка, Єлизаветівка, Миколаївка, Мирослав, Московка, колонії Кільмансталь, Катериненфельд, Розенвельд, а також католики, що проживали в селах та економія Олександрівського повіту.

Осередком римо-католиків Слов'яносербського повіту на початок XX ст. став Луганськ. Для задоволення релігійних потреб парафіян в Луганську було збудовано кам'яний молитовний будинок Різдва Пресвятої Діви Марії. До цієї парафії, яка складалася з 2235 осіб, належали чисельні заводи Донецького краю: Белянський, Донецько-Юрїївський, Ольховський, Алмазний та Штерівський, Брянський, Жилівський, Павловський, Селезньовський, Орлово-Єлеоновський та Успенський, а також колонія Коноплянка та дільниця залізниці від Луганська до станції Міллерово та від Алмазної до Ровенки включно²⁰.

Два осередки римо-католицизму знаходились у Бахмутському повіті з центрами у Бахмуті (2100 осіб) та Юзівці (1800 осіб)²¹. Так, у Бахмуті в 1902 р. на кошти парафіян було збудовано кам'яну церкву Успіння Пресвятої Діви Марії. Крім Бахмута, парафія охоплювала хутори Дяконівка, Руссек Яр, Вінгертер та Реннер, села Костянтинівка, Дружківка, Содовий завод, копальні Щербинівська, Голубівська, Варваропольська, Ірмінська, залізницю від станції Бахмут до Алмазної та Ясиноватої. У Юзівці на кошти підприємців в 1892 р. було збудовано кам'яний молитовний будинок на честь святого Йосифа. Парафія включала Новоросійський завод, копальні Франко Руські, Риковські, Карповські, Лідієвські, шахти Катериненські, Богодухівські, Пастуховські, а також села Мар'янівка, Кремінне, Делінтрове, залізницю на дільниці від станції Юзівка до Мушкетове.

Станом на 1913 р. у Маріупольському повіті діяло п'ять осередків римо-католицизму, що знаходились у повітовому місті Маріуполі (1800 осіб) та чотирьох колоніях: Ейхвальд (3600 осіб), Гетланд (1375 осіб), Гроссвердер (816 осіб), Бергталь (1255 осіб)²². В Маріуполі в 1860 р. було збудовано на кошти парафіян храм Пресвятої Діви Марії. Окрім самого міста та заводів Нікополь-Маріуполь і Руського Провідансу, парафія охоплювала дільниці залізниці від станції Маріуполь до Волновахи. В парафіяльних центрах, що знаходилися в

колоніях Маріупольського повіту, також діяли римо-католицькі храми: в Ейхвальді – з 1871 р., в Гетланді – з 1875 р., в Гросвердері – з 1898 р., в Бергталі – з 1875 р. Треба зауважити про розпорошеність римо-католицьких парафій, яким підпорядковувалися віддалені населені пункти. Так, Ейхвальдська парафія охоплювала Свято-Троїцьке, Адамівку, Антонівку, Новодворівку, Блюменфельд, хутори Фельзенберг, Шайтанівку, Кроненфельд, Кольбуш, Лібенфельд, Федорівку, а також духовно опікувалась католиками, що мешкали в лютеранських, грецьких та єврейських селах.

Чотири римо-католицькі парафії діяли станом на 1913 р. у Таганрозькому окрузі. Це – м. Таганрог (900 осіб), м. Ростов-на-Дону (3384 особи), с. Макіївка (774 особи), колонія Грінталь (1249 осіб)²³. У Таганрозі осередок римо-католицизму з'явився на початку XIX ст., у 1806 р. там було споруджено кам'яну римо-католицьку церкву Святої Трійці. До парафії належали м. Сіськ, с. Кринички, хутори Федорівка, Марієнгейм, а також дільниця залізниці від Таганрогу до Харцизьку. Парафії, що знаходилися у Ростові, підпорядковувалися римо-католицькі громади м. Нахічевань та Азов, а також католики, що мешкали на дільниці залізниці від Ростова до станцій Тихорецька та Новочеркаська. У с. Макіївка осередок римо-католицизму виник у зв'язку з промисловим будівництвом. У 1908 р. на кошти Російсько-Донецького товариства там було збудовано кам'яну каплицю святого Йосипа. Парафія охоплювала с. Катеринівка (Бурозовська копальня) та с. Ханженкове (Франко-Російського Товариства). Римо-католицьки й осередок, центр якого знаходився в колонії Грінталь, охоплював колонії Блюменфельд, Лібенталь та Вагнерфельд, хутори Хрещатик, Штейнбах, Гензель, Клінг, Сонцеве, Генріхсфельд та Курьянов.

Церква Успіння Діви Марії, збудована в 1906 р., була центром Новочеркаської парафії, що налічувала 3685 осіб²⁴. Їй підпорядковувалися католики, що мешкали в Черкаському окрузі: на хуторах Велика-Нецветна та Мала-Нецветна, а також в селах Грінфельд, Гріненталь, Лібенталь, Гросвердер, Клейнвердер, хуторах Мала-Медвежа, Бігутка, Красна та Козачий Таганрозького округу, в селах Гнаденфельд, Маринівка, Гохвельд, Липове, Погорілове, хуторах Органович, Гернер, Фреліх Донецького округу, а також римо-католики, що мешкали на дільниці від Новочеркаська до Мальчевської.

В Таврійській губернії, за підрахунками автора, зроблених на основі даних Тираспольської римо-католицької дієцезії, станом на 1913 р. мешкало 31919 римо-католиків, з них 14083 – у парафіях, центрами яких були міста²⁵. Потужний осередок римо-католицизму склався у Симферопольському повіті з центром у м. Симферополь 5064 особи), де в 1840 р. на кошти парафіян було збудовано кам'яну церкву Успіння Пресвятої Богородиці. З другої половини XIX ст. затим, що збільшилося вірних, парафія стала розбудовуватися: в 1863 р.

там засновано філіальну церкву, у 1875 р. – кладовищенську каплицю. Парафія включала такі поселення: Ашага-Джамин з кам'яною церквою, Тураж – з кам'яною церквою, Францфельд з молитовним будинком, Акуджа – з молитовним будинком, Кенеглез та Катайгул, економії Бадрак, Колумберт-Елі, Убраїм-Бай, Севастянівка, Кояш, а також опікувалася католиками, що мешкали вздовж залізниці від станції Бахчисарай до Таганаш, по шосе від Симферополя до Алушти. Інший осередок римо-католицизму, що склався в Сімферопольському повіті, знаходився в колонії Розенталь (2365 осіб), де в 1869 р. було збудовано храм на честь Всіх Святих. Парафія включала села Алатай, Джайги, Пустарги, Аргин, Ашла-Каялі, хутори Шерменчи, Кіро, Нейман.

Невеликий осередок римо-католицизму склався в Євпаторії (205 осіб)²⁶. Парафіяльне життя вірних концентрувалося навколо церкви Успіння Пресвятої Богородиці, зведеної в 1828 р. на кошти парафії.

У Феодосійському повіті осередки римо-католиків знаходились у містах Феодосія (538 осіб) та Керч (1230 осіб)²⁷. Феодосійська парафія Успіння Пресвітлої Діви Марії здійснювала богослуження у парафіяльному храмі, переробленому з татарської мечеті з дозволу влади. До парафії, крім Феодосії, були зараховані Старий Крим та Судак. Керченська римо-католицька парафія заснована в першій чверті XIX ст., про що свідчить спорудження храму Успіння Пресвітлої діви Марії в 1833 р. на кошти європейських держав та турецького султана.

У Ялтинському повіті діяли два осередки римо-католицизму, з центрами у Ялті (550 осіб) та Севастополі (3378 осіб)²⁸. У Ялті в 1904 р. було збудовано кам'яну церкву Різдва Пречистої Діви Марії, в Севастополі – з 1906 р. діяла філіальна церква на честь Климента-мученика.

Три римо-католицьких осередки в 1913 р. зафіксовано в Перекопському повіті. Центри їх знаходились в м. Перекоп (2255 осіб), с. Олександрівка (1615 осіб), с. Карамін (370 осіб)²⁹. В Перекопі в 1851 р. було споруджено кам'яну церкву на честь святого Амвросія старшим радником Амвросієм Офрейном. Парафія охоплювала села Базар-Армянськ, Григоріївка, Білоцерківка, Ново-Михайлівка, Ново-Олексіївка, в кожному з яких були каплиці, кам'яні чи земляні. В Олександрівці знаходилась церква святого Климента Папи I і Мучеників, 1911 р. будови. Парафія охоплювала села Таук, Цареквич, Мирнівка, Богемка, Бурлак, Кирей-Табір та інші. Третій парафії, що у с. Карамін, підпорядковувалися римо-католики з сусіднього с. Дулат.

В Бердянському повіті центр римо-католицького осередку був у м. Бердянськ (863 особи)³⁰, де діяла римо-католицька церква на честь Різдва Діви Марії, збудована в 1857 р. на пожертви папи Пія IX. До цієї парафії належали села та колонії Бердянського повіту: Ней-Штутгард, Ней-Гофнунгсталь,

Миколаївка та Олексіївка, залізничні станції Катерининської залізниці: Трояни, Єлизаветівка, Нельгівка, Верхній Токман, Кирилівка, Пологи, Гуляй-Поле, Гайчур, Мечетна, а також скляний завод при станції Пологи, м. Ногайськ, економія Бергфельд. У Дніпровському повіті центром римо-католицизму було с. Мар'їнське (2274 особи), якому підпорядковувалися села Кочубеївка та Федорівка, а також навколишні хутори³¹. Три осередки римо-католицизму діяли станом на 1913 р. у Мелітопольському повіті в колоніях Гейдельберг (4205 осіб), Костгейм (3207 осіб) та с. Костянтинівка (3700 осіб)³².

Найбільша кількість католиків станом на 1913 р. налічувалася у Херсонській губернії – 109097 осіб, причому 52409 у парафіях, центрами яких були міста³³. Найбільший осередок католицизму був в Одесі, що пов'язане з розвитком економічних та торговельних зв'язків міста. Разом з прилеглими до неї поселеннями, парафія налічувала 40000 осіб. Для потреб римо-католиків у місті в 1853 р. було зведено кам'яну церкву Успіння Пресвятої Богородиці, в 1906 р. – ще один храм на честь святого Папи Климента I та Мучеників, а також дві каплиці. Крім того, в Одеському повіті діяли римо-католицькі парафії в селах та колоніях Шпейер (1971 особа), Катериненталь (1500 осіб), Карлсруе (1932 особи), Ландау (1966 осіб), Шенфельд (1203 особи), Зульц (2750 осіб), Блюменфельд (2908 осіб), Ксенівка (2627 осіб), Сергіївка (2575 осіб), Михайлівка (700 осіб), Кандел (2414 осіб), Зельц (2338 осіб), Мангейм (2315 осіб), Баден (1877 осіб), Страсбург (3573 особи), Северинівка (943 особи)³⁴.

Вагомим осередком римо-католицизму було м. Миколаїв: парафія налічувала 8074 парафіяни, охоплюючи села Добре та Березніговатка, хутори Мар'ївка, Буричкове, Троянне, Курганівка, Макарівка, Богданівка та інші, маєток Карлсруе. До філії були причислені також села Гальбштадт, Петрівка, Пилипівка, Мартинівка, Михайлівка, Червоні Кошари, Ламберт, Зелінгер.

Традиційно осередком римо-католицького життя в Херсонському повіті залишалось м. Херсон (2294 осіб) та колонії Ново-Мангейм (2927 осіб) та Клостердорф (1191 особа). В Олександрійському повіті римо-католицька парафія діяла в с. Данилівка (1267 осіб), що охоплювала хутори та села, а також опікувалася римо-католиками, що мешкали вздовж залізниці по лінії від станції Долинська. Центрами римо-католицького життя в Єлизаветградському повіті були м. Єлизаветград (2131 особа) та с. Христина (3098), за яким числилися римо-католики, що мешкали в селах Фельзенбург, Михайлівка, Ново-Олександрівка та інших.

В Ананьївському повіті осередок римо-католиків діяв у колоніях Радштат (3807 осіб) та Мюнхен (3383 особи). В Тираспольському повіті було дві парафії римо-католиків: Понятівка (1507 осіб) та Волков (2214 осіб).

Отже, впродовж досліджуваного періоду внаслідок модернізаційних процесів у Південній Україні сформувалася потужна мережа римо-католицьких осередків, поширена практично по всій території регіону. Центрами римо-католицького життя ставали міста Південної України, до яких переміщувалися представники конфесії як з країн Західної Європи, так і з інших регіонів, а також з сільської місцевості.

- 1 Див.: Буткевич Т. И. О миссии католической и протестантской / Т. И. Буткевич. – СПб., 1907.; Морошкин М., свящ. Иезуиты в России с царствования Екатерины II и до нашего времени. – Ч.2 / М. Морошкин. – СПб., 1870; Толстой Д. А. Римский католицизм в России. Историческое исследование: в 2 т. –Т.2 / Д. А. Толстой. – СПб., 1876; Цветаев Д. В. Положение иноверия в России: историческое обозрение. – Варшава, 1904.
- 2 Григулевич И. Р. Папство: Век XX / И. Р. Григулевич. – М., 1978; Рамм Б. Я. Папство и Русь в X–XV веках / Б. Я. Рамм. – М.; Лозинский С. Г. История папства / С. Г. Лозинский. – М., 1986; Мчедлов М. П. Католицизм. 2-е изд. / М. П. Мчедлов. – М.: Политиздат, 1959; Шейнман М. М. Краткие очерки истории папства / М. М. Шейнман. – М., 1952.
- 3 Лісевич І. Т. Духовно спраглі: Духовне життя польської національної меншини на Наддніпрянській Україні в 1864-1917 рр./ І. Т. Лісевич. – К., 1997; Лиценбергер О. А. Римско-католическая церковь в России: история и правовое положение. – Саратов, 2001.
- 4 Ковальчук А. Територіальна динаміка римсько-католицької церкви в Україні // Історія релігій в Україні: Матеріали ІХ міжнародної конференції 11-13 травня 1999 р. – Т. 1. – Львів, 1999; Лях К.С. Етно-конфесійний склад німецьких колоністів Півдня України // Немцы Приазовья и Причерноморья: история и современность / Материалы международной научной конференции. – Донецк, 2003; Оренштейн Є. Конфесійна структура німецького населення Півдня України наприкінці ХІХ – початку ХХ / Є. Оренштейн // Електронний ресурс: www.VuzLib.com
- 5 Константінова В. Специфіка релігійного життя південноукраїнських міських поселень другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: статистичний аспект / В. Константінова // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 21. – К., 2010. – С. 240-248.
- 6 Бойко Я. В. Заселение Южной Украины. 1860 – 1890. – Черкассы: Облредиздат “Сияч”, 1993. – С. 251.
- 7 Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 г. – Екатеринослав: Издание Екатеринославского губернского статистического комитета, Типография Я. Чаусского, 1864. – С. 73-77.
- 8 Там само.
- 9 Статистические таблицы Российской империи, издаваемые по распоряжению Министерства внутренних дел Центральным Статистическим Комитетом. Наличное население империи за 1858 год / Под. ред. А. Бушена. – Вып. 2. – СПб., 1863. – С. 214-229.
- 10 Константінова В. Специфіка релігійного життя... – С. 244.

- 11 Там само.
- 12 Там само.
- 13 Первая Всероссийская перепись населения Российской империи 1897 г. // Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел / Под ред. Н.А.Тройницкого. – Т.ХІІІ. Екатеринославская губерния. – СПб.: Типография Э. Л. Пороховщиковой, 1904.
- 14 Константінова В. Специфіка релігійного життя... – С. 244-245.
- 15 Каталог духовенства и церквей Тираспольской римско-католической епархии с предшествующим списком всех римо-католических епархий в Российской империи на 1913 год. Составлен по распоряжению Иосифа Кесслера. – Саратов, 1912. – 88 с.
- 16 Там само. – С. 39-40.
- 17 Там само. – С. 35.
- 18 Там само. – С. 40.
- 19 Там само.
- 20 Там само.
- 21 Там само. – С. 34-35.
- 22 Там само. – С. 36-37.
- 23 Там само. – С. 37-38.
- 24 Там само. – С. 38-39.
- 25 Там само.
- 26 Там само. – С. 44.
- 27 Там само. – С. 46.
- 28 Там само.
- 29 Там само. – С.44-45.
- 30 Там само. – С. 34.
- 31 Там с ам о. – С. 42.
- 32 Там само.
- 33 Там само.
- 34 Там само. – С. 49-50.

Summary

Natalia Bulanova

The centers of Roman Catholicism in the South of Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century: the historical and statistical analysis

On a basis of the earlier not published sources the historic and statistic analysis of number of Roman Catholic communities in Southern Ukraine is made, major factors of their increase in cities and countryside are revealed, areas of expansion of faith are described.

Keywords: Southern Ukraine, Roman Catholics, city, countryside, settling, industrialization, statistic